

fessora Tepedino és acurat i minucios, i constitueix un exemple de com ha de ser duta a terme una investigació filològica.

L'edició dels fragments abraça les citacions i els textos papiracis que ens forneixen dades sobre la biografia de Poliè (pàgs. 81-90), *Dicta* (pàg. 91), *A Scriptis certis* (citacions dels diversos llibres ja esmentats (pàgs. 91-110), *A Scriptis Incertis* (pàgs. 110-111) i *Fragmenta Dubia* (pàgs. 111-112). A partir de la pàgina 115 hi ha la versió italiana dels fragments (pàgs. 115-129) i el llibre es clou amb un comentari textual i filològic molt recomanable que corona molt dignament el treball. Sengles índexs d'autors i de noms clouen el llibre, ja des d'ara indispensable per als qui vulguin conèixer concretament la figura de Poliè, i més generalment el moviment epicuri des dels seus mateixos inicis.

Manuel Balasch

FILODEM (1991). *Storia del filosofo. Platone e l'Accademia*. Edizione, traduzione e commento a cura di Tiziano Dorandi Bibliopolis. Napoli.

El present llibre és l'edició dels papirus herculanesos 1021 (P) i 164 (p), per aquest ordre, que contenen una part considerable de l'obra, altrament perduda, de Filodem *Històrica dels filòsofs* (Σύνταξις τῶν φιλοσόφων). P conté materials per a les vides de Plató i dels acadèmics fins a Antíoc i Aristó d'Ascaló, extrets de fonts molt diverses i que Filodem refongué. Sembla que l'ordre que presenten les columnes del papirus no és aquell en què les redactà Filodem, i el professor Dorandi, després de discutir les diverses propostes que s'han fet sobre aquest aspecte, basant-se principalment en treballs de Gaiser, el savi alemany que tant s'ha distingit en la teorització sobre les doctrines no escrites de Plató, estableix el text seguint l'ordre cronològic dels successius directors de l'Acadèmia. Dorandi rebutja la hipòtesi de Laserre, que defensa una sola font per a tot P,

i referma les tesis de Gaiser amb acotacions originals d'ell. Segons això, la font més antiga seria Dicearc, que s'acabaria a II 4-5; el que segueix fóra de Filocor, amb notícies sobretot de l'activitat personal de Plató a l'Acadèmia; aquesta font, Filocor, es clouria a II 37-38, però reapareixeria a la col. V. Les columnes X-Z (assenyalades així per l'editor) serien text del propi Filodem, una biografia de Plató amb fets altrament ben coneguts, com les seves estades a Sicília, la seva venda com a esclau i el seu alliberament posterior, a l'illa d'Egina. De tota manera, hi ha algun petit detall que no encaixa amb el que sabem per altres historiadors, sobretot el fet que Filodem estableix ja un viatge a l'illa mediterrània immediatament després de la mort de Sòcrates; això, entre d'altres, ho defensava l'historiador Neantes, per la qual cosa no es pot excloure que Filodem depengui d'aquest autor en més detalls que no podem esbrinar. També la mort de Plató que ens explica Filodem és més aviat novel·lesca: hauria estat ocasionada pel disgust amb què el filòsof va sentir un ritme dactílic acompanyat amb música de flauta, als ulls d'ell un gros disbarat. Tal com l'edita el professor Dorandi, a la col. VI comença pròpiament la història de l'Acadèmia amb la presidència d'Espeusip, nebot de Plató; aquí hi hauria una contaminació de fonts, Diocles i Diodor. Les columnes VII-VIII representen un salt endarrera, amb la vida de Xenòcrates, i probablement se'ns explicaven també activitats de Plató extrafilosòfiques, com les de polític i ambaixador d'Atenes. Les columnes IX-X presenten la vida d'Heràclides Pòntic, un home llest i aprofitat que provà d'interpretar a favor seu un oracle de Delfos, segons l'opinió més corrent, que Filodem tanmateix rebutja. Començant al final de la col. X i en tota l'XI hi ha la vida de Queró de Pel·lene, un esportista doblat de filòsof, deixeble directe de Plató i de Xenòcrates. Fóra el fundador, a més a més, de la ciutat de Queronea, la qual cosa es narra expressament a la col. XII. Les columnes XIII-XIV-XV tenen la biografia de Polemó, la font de la qual és Antígon de Carist.

Filodem ens n'explica la vida: al final d'una joventut dissoluta Xenòcrates el converteix a la filosofia, en la qual tanmateix defuig les qüestions massa metafísiques, i es planteja els problemes pràctics de la vida; és un fervent admirador de Píndar. També es descriuen aquí les vides de Crates i de Càntor. Filodem és interessant perquè té una visió èticament determinada de la vida, tot i que a la col. XIII se'ns diu que fou acusat davant dels tribunals per la seva mateixa dona per maltractaments. No hi ha, doncs, gaire coherència. A la col. XVII comença la vida d'Arcesilau, que s'allarga fins a la col. XX. Aquí la font és ben coneguda, Diògenes Laerci. Per a Dorandi hi ha, esparses per tota l'obra, notícies extretes de Filip d'Opunt, però no de primera mà, sinó ja procedents de reculls o de cèntons. L'edició del text grec és acuradíssima, amb una traducció italiana molt exacta i unes notes que aclareixen des de tots els punts de vista els nombrosíssims problemes que el text, ple de llacunes, presenta. Una edició modèlica, en fi, que des d'ara serà imprescindible en l'estudi d'aquest erudit de Gadara, de cronologia incerta, però en tot cas no anterior al 110 aC. L'únic retret que en tot cas es podria fer al professor Dorandi és que desconeix l'article de la professora Montserrat Jufresa «Sobre Filodemo» dins el *Boletín del Instituto de Estudios Helénicos* de la Universidad de Barcelona X - 1976, pàgs. 15-73.

Manuel Balasch

CAVALLO, G.; FEDELI, P.; GIARDINA, A. (1991). *Lo Spazio Letterario di Roma Antica*. Vol. V: *Cronologia e Bibliografia della letteratura latina*. Roma, 730 p. + 28 làmines.

La col·lecció de volums que conforma *Lo Spazio Letterario di Roma Antica* ha arribat al seu punt culminant amb una celeritat i competència envejables. A *Faventia* 12/13

(1990/1991), p. 466-468, donàvem notícia de l'aparició del primer llibre (amb data de 1989!) i tot just tres anys després (el volum cinquè de la data de desembre de 1991) l'empresa ha arribat a la seva conclusió. Si tenim en compte l'envergadura del treball, tant física com intel·lectual, no podem fer altra cosa, d'entrada, que felicitar els editors «físics» del projecte (Salerno Editrice) i també els «intel·lectuals» (Guglielmo Cavallo, Paolo Fedeli i Andrea Giardina).

En la recensió que citàvem *supra* ja parlàvem una mica dels continguts dels diferents volums, tot i que l'èmfasi el posàvem en el comentari del llibre primer, dedicat a la «Produzione del Testo». Per aquesta raó, se'ns permetrà ara que ens concentrem exclusivament en el volum cinquè, i darrer, dedicat a la «Cronologia e Bibliografia della letteratura latina».

Com el mateix títol del llibre indica, aquest està dividit en dues parts clarament diferenciades (fins i tot tipogràficament): la primera, és dedicada a la «Cronologia della letteratura latina» i la segona, a la «Bibliografia della letteratura latina».

Pel que fa a la primera part, només n'apuntarem alguna remarca general.

Està signada per Marilena Maniaci (que és, a més, també la responsable dels índexs analítics generals dels cinc volums i de la redacció general de tota l'obra) i tant l'autora com els directores han decidit oferir-la dividint cada doble pàgina que s'obre davant del lector de la manera següent: el full de l'esquerra està dedicat a recollir les dades més importants sobre «Storia e Istituzioni civiche» i el de la dreta (amb una compaginació que respecta la comparació entre els anys en què van succeir els fets que es relacionen), les dades sobre «Letteratura e vita culturale». La lectura, doncs, d'aquesta «cronologia» permet seguir d'una manera global, al llarg de 145 pàgines, l'evolució de la cultura literària llatina en relació amb els principals fets històrics amb què es va poder relacionar.

Hi trobem un primer defecte: la cronologia no té cap introducció (ni mínima ni breu) que ens expliqui una mica els criteris que s'hi